

УДК 347.441

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1213727>
О.П. БІЛАН,

 аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького, м. Київ, Україна,
 e-mail: o.bilan1974@gmail.com;

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1507-1499>

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

A.P. BILAN,

 Postgraduate student of a Ph.D., Koretsky Institute of State
 and Law of National Academy of Sciences of Ukraine,
 Kiev, Ukraine, e-mail: o.bilan1974@gmail.com;

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1507-1499>

MORAL FOUNDATIONS OF SOCIETY AS CIVIL CATEGORY

Постановка проблеми. Новий Цивільний кодекс України вперше закріпив у вітчизняній цивілістиці категорію «моральні засади суспільства». Таке нововведення викликало численні дискусії серед науковців, зокрема, постало питання, що розуміти під поняттям «моральні засади суспільства». Питання виникло у зв'язку з тим, що правозастосовна практика категорії «моральні засади суспільства» можлива лише за умови її однакового тлумачення суб'єктами цивільних правовідносин та судом. Останнє викликає певні труднощі, оскільки категорія «моральні засади суспільства» є оціночною і наповнюється змістом в залежності від того, як її розуміють учасники цивільних правовідносин.

В юридичній літературі вищезазначеному питанню були присвячені публікації вітчизняних та російських науковців: С.І. Шимон, А.І. Дришлюка, С.С. Алексєєва, Є.С. Кушнерука, Л.В. Щеннікової, А.В. Єгорова, І.М. Хужокової та ін. Проте, незважаючи на окремі дослідження, доктринальне визначення категорії «моральні засади суспільства» в цивільному праві фактично відсутнє. Наявна судова практика також не дає відповіді на поставлене питання та обмежується позицією, що правочин, який суперечить інтересам держави і суспільства, водночас суперечить моральним засадам суспільства. Таким чином, сучасний стан цивільного законодавства України вказує на те, що дослідження категорії «моральні засади суспільства» є досить актуальним для української юриспруденції, оскільки становитиме певний науковий інтерес та буде корисним для правозастосовної практики, що і є метою статті.

Слід зауважити, що вищезазначене законодавче нововведення не є чимось новим для цивільного права, оскільки фактично все континентальне цивільне законодавство містить юридичні конструкції, які побудовані за допомогою таких універсальних соціальних регуляторів як мораль, моральні засади, основи моралі, добрі наміри, добра совість тощо. Зокрема, відповідні норми містить Цивільний кодекс Франції (ст.900, 1131, 1133, 1172, 1387), Цивільний кодекс Німеччини (§ 138), Цивільний кодекс Російської Федерації (ст.169).

Етимологія та особливості розуміння категорії «моральні засади суспільства». Право і мораль мають багато спільного, зокрема етимологічний аналіз слова «право» (лат. jus – право, значення цього слова виводять з jubeo, jussi, jussum – «наказувати», «приписувати», «веліти») вказує на те, що останнє можна визначити як систему загальнообов'язкових на певній території та формально визначених правил поведінки, що встановлюються і санкціонуються державою. Норми права реалізуються в суспільстві у формі виконання приписів (активна форма) та дотримання заборон (пасивна форма). У свою чергу, етимологічний аналіз слова «мораль» (лат. moralis – моральний, значення цього слова виводять з mores – звичаї, поведінка) вказує на те, що «мораль» можна визначити одним із способів врегулювання поведінки у суспільстві за допомогою ustalених приписів, що склались відповідно до його уявлень про добро, зло, справедливість. Виконання зазначених приписів забезпечується внутрішніми (духовними) переконаннями, засобами громадського впливу.

Так, Ганс Кельзен, досліджуючи соціальні норми регулювання поведінки людей звертав увагу на те, що поряд із правовими нормами існують також інші соціальні норми, які регулюють взаємини людей. Ці інші соціальні норми він об'єднав під назвою «мораль», а дисципліну, яка їх вивчає, називав «етикою». На його думку право і мораль не відрізняються суттєво одне від одного у виробленні та застосуванні своїх норм. Різниця між ними полягає не в тому, що диктують чи забороняють обидва соціальних порядки, а лише в тому, як вони диктують чи забороняють людську поведінку. Відповідно, право суттєво відрізняється від моралі лише тим, що передбачає санкції як наслідок порушення. На противагу цьому мораль є суспільним порядком, що не запроваджує жодних подібних санкцій. Її санкції полягають у схваленні поведінки, що відповідає нормам, і в несхваленні поведінки, яка таким нормам не відповідає [1].

С.І. Шимон при дослідженні питання відповідності змісту правочину моральним засадам суспільства, звертає увагу на те, що останні не визначають конкретного правила поведінки, їх приписи виявляються у більш загальній формі, проте вони формують тип поведінки, що має відповідати найвищим людським чеснотам, ідеалам людської свідомості, а отже вимога про відповідність змісту правочину моральним засадам суспільства постає як відповідність змісту правочину ідеї добра і справедливості, спрямованість його на досягнення всього позитивного в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям [2].

А.І. Дрішлюк, досліджуючи норми моралі, звертає увагу на те, що мораль (моральні засади) є додатковим регулятором суспільних відносин та водночас оціночним механізмом юридично вагомих дій [3]. О.В. Грицак під категорією моральні засади суспільства розуміє певну сукупність імперативів, які можна охарактеризувати як динамічні, що мають неписаний характер, виражають ступінь усвідомлення суб'єктами цивільних правовідносин цінностей, суттєвих у процесі реалізації ними майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових прав. Наприклад, неприпустимість зловживання правом, дотримання майнової самостійності та юридичної рівності тощо [4].

У свою чергу, Конституційний Суд України в рішенні від 02.11.2004 р. у справі № 1-33/2004 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінально-

го кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) вказав, що одним з проявів верховенства права є необмеженість права лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством та зумовлені історично досягнутим культурним рівнем. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

З вищезазначеного вбачається, що норми права та моралі підтримують одне одного у впорядкуванні одних і тих же суспільних відносин, їх вимоги багато у чому співпадають. Разом із тим, існують певні проблеми щодо правозастосування категорії «моральні засади суспільства», які, насамперед, виникають у зв'язку з її оціночністю. Відповідно вбачається за доцільне з'ясувати, що законодавець розуміє під категорією «моральні засади суспільства» та з якою практичною метою остання була закріплена у чинному цивільному законодавстві України.

Ознаки та правозастосування категорії «моральні засади суспільства». Статтею 13 ЦК України закріплено, що особа при здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватись моральних засад суспільства, а приписами ст.203 ЦК України встановлено, що зміст правочину не може суперечити цивільному кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

З аналізу перелічених положень вбачається, що по-перше, законодавець закріпив у цивільному законодавстві «моральні засади суспільства» як категорію обмеження здійснення цивільних прав, зокрема, встановленого у ст.3 ЦК України принципу свободи договору. По-друге, ч.1 ст.203 ЦК України вказує на те, що законодавець розуміє моральні засади суспільства як щось окреме від приписів цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства (перелічені у ст.4 ЦК України) та інтересів держави і суспільства. Така законодавча позиція виглядає логічною, оскільки моральні засади, закріплені у позитивному законодавстві, втрачають свій статус та, в залежності від ситуації, перетворюються на положення цивільного кодексу або інших актів цивільного законодавства. На нашу думку, така трансформація може свідчити про те, що суспільна мораль впливає на формування цивільно-правових норм, але при цьому, не може

переноситись у чистому вигляді в позитивне право. В зазначеному контексті необхідні додаткові наукові дослідження моральних засад суспільства як соціального джерела цивільного права.

Підсумовуючи, можна дійти висновку про відсутність законодавчих підстав для ототожнення категорії «моральні засади суспільства» із приписами позитивного права. На нашу думку під «моральними засадами суспільства», у контексті статей 13, 203 ЦК України, необхідно розуміти ті моральні норми, які не закріплені у цивільному законодавстві України. У зв'язку з чим постає питання щодо надання законодавчого визначення категорії «моральні засади суспільства».

Неможливо не помітити той факт, що з моменту свого першого законодавчого закріплення у цивільному кодексі Наполеона (1804 рік) та до цього часу такі тотожні категорії як добрі наміри, мораль, моральні засади суспільства так і не знайшли свого законодавчого визначення. У переважній більшості сучасних досліджень прослідковується одна тенденція, автори схвалюють включення у цивільний кодекс категорії «моральні засади суспільства», але не дають їй визначення. Можна допустити, що така ситуація пов'язана, перш за все, з оціночністю вказаних цивільно-правових категорій. Зокрема, намагання надати категорії «моральні засади суспільства» конкретизоване правове визначення, на нашу думку, позбавлене правового сенсу. Адже, як відомо, законодавець обмежує здійснення цивільних прав двома шляхами (механізмами), за допомогою імперативних та оціночних норм. Зазначене пов'язане з неможливістю на законодавчому рівні передбачити всі можливі ситуації та врегулювати їх за допомогою імперативних норм, саме з цих причин у законодавстві закріплюються оціночні положення. Правова цінність останніх полягає в їх оціночності та, відповідно, переведення їх в статус імперативних норм шляхом конкретизації позбавлене правового сенсу. З точки зору практики доцільно лише визначити їх основні (кваліфікуючі) ознаки. Слід розуміти, що оціночні норми перестануть бути такими у разі, якщо їм надати конкретизоване визначення. З цього приводу С.І. Шимон звертає увагу на те, що вимога про відповідність змісту правочину моральним засадам суспільства не встановлює конкретного правила, але формує тип поведінки; її слід розглядати як принцип, за допомогою якого законодавець конкретизує моральні ідеї в категоріях прав та обов'язків, тобто формулює конкретні моделі

цивільно-правових норм, а суб'єкти цивільного права – координують свої вчинки з уявленнями про найвищі людські чесноти, ідеали людської свідомості, ідеєю добра і справедливості [2, с.29]. Аналогічну позицію підтримує К.Ю. Валігура, на думку якої моральність як найширше поняття, як ідея відповідності добру і справедливості не визначає конкретного правила поведінки, її приписи виражені у більш загальній формі, але вона формує тип поведінки, що має відповідати найвищим людським чеснотам, ідеалам людської свідомості, а отже, стає принципом цивільного права [5].

На нашу думку під моральними засадами суспільства необхідно розуміти принципи права, які підтримуються базовими моральними цінностями суспільства. Фактично мова може йти про неохоплені правом, але загальновизнані суспільством базові принципи моралі. Такі принципи неконкретизовані в позитивному праві у вигляді заборон та повинні визначатися в кожному окремому випадку судом з урахуванням фактичних обставин справи. Таким чином, слід погодитись з думкою, висловленою в літературі, про те, що мораль як принцип є вектором для правотворчості, основою для правильного розуміння й застосування норм цивільного законодавства [6].

Незважаючи на неодноразове звернення законодавця до категорії «моральні засади суспільства», аналіз наявної в Єдиному судовому реєстрі судових рішень України судової практики правозастосування зазначеної категорії вказує на її фактично повну відсутність. На нашу думку, така ситуація пояснюється декількома причинами. По-перше, це оціночність моральних засад суспільства, внаслідок якої вони наповнюються змістом в залежності від того, як їх розуміють учасники цивільних правовідносин та суд. Як правильно зазначає К.Ю. Валігура, у судовій практиці найскладнішою проблемою залишається встановлення ступеня «неморальності поведінки», оскільки оцінка такого поняття багато в чому матиме суб'єктивний характер [7]. По-друге, це неадекватні вчиненому правопорушенню наслідки (конфіскація), що змушує суди застосовувати положення ст.228 ЦК України у крайніх випадках (в т. ч. щодо моральних засад суспільства). Слід зазначити, що наявність у цивільному праві кримінально-правової санкції у вигляді конфіскації завжди критикувалось правниками, зокрема, вбачається за доцільне відмовитись від такої публічної санкції в приватному праві. По-третє, це складність доведення умислу

у сторін або однієї сторони на укладання правочину, який порушує моральні засади суспільства (ст.228 ЦК України).

На нашу думку перелічені вище складнощі правозастосування категорії «моральні засади суспільства» вказують на недостатню продуманість та декларативний характер цивільно-правових положень, які закріплюють моральні засади суспільства. Для того щоб змінити ситуацію необхідно, як мінімум, на законодавчому рівні (1) визначити кваліфікуючі ознаки моральних засад суспільства та (2) вирішити питання щодо доцільності закріплення конфіскації у положеннях ст.228 ЦК України.

Як відомо оціночні положення, у випадках наявності прогалин у праві, застосовуються суддями під час здійснення судової правотворчості. Так, Гельмут Коінг (Helmut Coing) звертає увагу на те, що праву відомо багато випадків, коли на законодавчому рівні не встановлюються конкретні правила, а навпаки, законодавець безпосередньо звертається до моральних цінностей. Наприклад, законодавче правило згідно з яким боржник зобов'язується сумлінно виконувати свій обов'язок у відповідності до принципу добросовісності. У такому випадку суддя не має конкретно визначених законодавчих норм, замість цього він стикається з посиланням на моральні концепції. Він повинен сам формулювати конкретні правила. Очевидно, що у таких випадках законодавець довіряє внутрішньому переконанню судді, зокрема його здібності проаналізувати сумнівні моральні цінності [8].

Категорія «моральні засади суспільства» як критерій судової оцінки. Отже, в юридичній літературі можна зустріти позицію, згідно з якою, категорія «моральні засади суспільства», як будь-які інші оціночні положення цивільного права, може використовуватись судами у випадках наявності прогалин у праві та відсутності законодавства, яке регулює спірні правовідносини.

На нашу думку така позиція є дискусійною. Зокрема, ми погоджуємось з тим, що вищезазначена категорія може використовуватись як *додатковий критерій* судової оцінки тих чи інших дій на предмет їх законності. Крім того, безумовно, положення про моральні засади суспільства можуть застосовуватись там, де відсутні законодавчі норми, оскільки у судді в такому випадку фактично немає іншого вибору. Адже приписами ч.10 ст.10 Цивільного процесуального кодексу України йому заборонено відмовляти у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства,

що регулює спірні відносини. Разом з тим, вважаємо більш правильним у разі наявності законодавчих прогалин вирішувати спірні правовідносини за механізмами аналогії права/закону, спираючись на основні принципи (засади) цивільного законодавства (ст.3 ЦК України). Принаймні такі принципи цивільного права як справедливість, добросовісність та розумність мають моральний підтекст і можуть використовуватись як критерії оцінки правомірності поведінки суб'єктів цивільних правовідносин. Як правильно з цього приводу звертає увагу В.П. Грибанов, у правовій літературі вважається загальноновизнаним те, що принципи – це не звичайні правила поведінки, а основні, керуючі положення права [9, с. 223].

Давно відомо, що закон зазвичай відстає від моралі. Така ситуація, як зазначає Роске Паунд (Roscoe Pound), має важливе значення для формування нових правових норм (законодавчих змін), оскільки норми моралі більш динамічніші, більш революційні, мобільніші, більш спрямовані на майбутнє ніж закон. Останній ближче до традиційних практик, ніж до інновацій в праві. При цьому за необхідності тлумачення або формування нових правових норм, обґрунтування підстав прийняття судового рішення, а також під час здійснення судової правотворчості є три моменти, які необхідно враховувати: (1) справедливість, як ідеальний зв'язок між людьми; (2) мораль, як основа розвитку індивідуального характеру; (3) безпека. Перелічені моменти важливі для підтримки рівноваги, неможливо ігнорувати жодного з них, як і неможливо враховувати один за рахунок інших [10].

З огляду на вищезазначене, ми вважаємо, що для заповнення прогалин у праві суди повинні (в першу чергу) керуватись цивільно-правовими принципами як основними лекалами здійснення цивільних прав зокрема та розвитку цивільного права в цілому. Судове рішення, яке приймається в умовах відсутності відповідних норм, може обґрунтовуватись цивільними принципами. Вважаємо, що останніх достатньо для заповнення правових прогалин та, відповідно, вони можуть повністю перекрити необхідність звернення (при прийнятті судових рішень) до категорії «моральні засади суспільства».

Висновки. На нашу думку із вищезазначеного можна зробити наступні висновки. По-перше, під цивільно-правовою категорією «моральні засади суспільства» необхідно розуміти неохоплені правом, але загальноновизнані суспільством фундаментальні принципи соціальної моралі.

По-друге, станом на сьогодні цивільно-правові положення, які закріплюють моральні засади суспільства, є декларативними та потребують додаткових наукових досліджень (щодо кваліфікуючих ознак) та внесення законодавчих змін (щодо конфіскаційних санкцій). По-третє, категорія «моральні засади суспільства» може використовуватись як додатковий критерій оцінки правомірності дій суб'єктів цивільних правовідносин. Разом із тим, при виникненні необхідності заповнення прогалин судові органи повинні віддавати перевагу загальним засадам (принципам) цивільного права.

Наостанок слід зазначити, що ми повністю підтримуємо позицію французьких правників, які, відстоюючи доцільність закріплення категорії «добрі наміри» у цивільному кодексі, звертають увагу на те, що право, крім перманентного пошуку вигоди повинно вирішувати також інші соціально важливі завдання. Розповсюджений сьогодні економічний аналіз права може і повинен бути джерелом натхнення та роздумів для юристів з тих же підстав, що і соціологія, філософія або демографія, але він не повинен розглядатись у якості панацеї. Адже процес створення правових норм, під загрозою неефективності, не може не враховувати людську природу та соціальну поведінку, яку ці норми покликані врегулювати [11].

Оцінка законів або конкретної судової практики виключно з точки зору матеріальних втрат сприяє розвитку ринкових відносин, які у своєму прагненні до абсолютного панування можуть до неймовірного стану спаплюжити цивільне право. В той час як останнє повинно в рівній мірі брати до уваги як людські відносини, так і еко-

номічні, однаково забезпечувати соціальний лад і економічне благополуччя. Яскравим прикладом такого підходу є реакція французьких правників на постанову Європейського Суду від 20.11.2001 р., в якій суд вирішив, що проституція є економічною діяльністю з точки зору права. Критикуючи такий підхід французькі цивілісти наголошували на тому, що цивільний порядок не може зводитись до порядку економічного. Звичайно, прибуток має значення для права, однак для останнього мають значення і безпека, і відповідальність, і свобода, і дотримання слова, і рівноправ'я, і гідність, і заборона на торгівлю людським тілом. Адже правовий порядок стосується людини в тій же мірі, в якій стосується її майна [11, с.87].

З огляду на зазначене, очевидним є те, що всі закони, незалежно від їх змісту або мети, виникають із суспільної моралі, із суспільного розуміння того, що деякі дії правильні (законні), а деякі ні (незаконні). Закони, які не відповідають критеріям соціальної моралі сприймаються суспільством як несправедливі. Відповідно треба визнати, що законодавчі зміни здебільшого формуються на моральних судженнях (конкуруючих у суспільстві переконань про правильне і неправильне) та оцінках суспільством тих чи інших дій.

Таким чином, відповідь на питання щодо доцільності закріплення у цивільному праві категорії «моральні засади суспільства» для нас є очевидною, разом із тим очевидним є й те, що станом на сьогодні зазначена категорія потребує нових, ґрунтовних додаткових наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кельзен Г. Чисте Правознавство: з дод.: пробл. справедливості. К. : Юніверс, 2004. С. 73–78.
2. Шимон С. І. Відповідність змісту правочину моральним засадам суспільства як умова його дійсності. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. № 7. С. 24–30.
3. Дрішлюк А. І. Норми моралі в системі джерел цивільного права України. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 35–38.
4. Грицак О. В. Моральні засади суспільства як оціночна категорія українського цивільного права. *Адвокат*. 2010. № 3. С. 39–43.
5. Валігура К. Ю. «Моральні засади суспільства» як оціночна категорія цивільного права та її вплив на формування механізму цивільно-правового регулювання. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 46–51.
6. Валігура К. Ю. Морально-правові принципи як регулятор цивільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 106–109.
7. Валігура К. Ю. Значення моральних норм у цивільному законодавстві України та зарубіжних країн. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 11. С. 4–11.
8. Helmut Coing. (1987). Analysis of Moral Values by Case-Law. *Washington University Law Review*, 65 (4). 711–721. Retrieved from: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2102&context=law_lawreview.

9. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М. : Статут, 2001. 411 с.
10. Roscoe Pound. (1945). Law and Morals – Jurisprudence and Ethics. *North Carolina Law Review*, 23 (4). 185–222. Retrieved from: <http://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1651&context=nclr>.
11. Цивилистические правовые традиции под вопросом (по поводу докладов Doing Business Всемирного банка) / Ф. Барьер, Ф. Дидье, Ф. Дюпишд; предисл. И. Медведева, М. Гримальди, В. Яркова. М. : Волтерс Клувер, 2007. Т. 1. 92 с.

REFERENCES

1. Kel'zen, H. (2004). *Chyste Pravoznavstvo: z dod.: probl. Spravedlyvosti* [Pure Jurisprudence: from the detail: probl. justice]. Kyiv: Yunivers (s. 73–78) (in Ukr.).
2. Shymon, S. I. (2009). Vidpovidnist' zmistu pravochynu moral'nym zasadam suspil'stva yak umova yoho diysnosti [Conformity of the content of the transaction to the moral principles of society as a condition of its validity]. *Yurysprudentsiya: teoriya i praktyka*, (7). 24–30 (in Ukr.).
3. Drishlyuk, A. I. (2014). Normy morali v systemi dzherel tsyvil'noho prava Ukrayiny [The norms of morality in the system of sources of civil law of Ukraine]. *Pryvatne pravo i pidpryyemnytstvo*, (13). 35–38 (in Ukr.).
4. Hrytsak, O. V. (2010). Moral'ni zasady suspil'stva yak otsinochna katehoriya ukrayins'koho tsyvil'noho prava [The moral principles of society as an estimated category of Ukrainian civil law]. *Advokat*, (3). 39–43 (in Ukr.).
5. Valihura, K. YU. (2016). «Moral'ni zasady suspil'stva» yak otsinochna katehoriya tsyvil'noho prava ta yiyi vplyv na formuvannya mekhanizmu tsyvil'no-pravovoho rehulyuvannya [Moral principles of society» as an estimated category of civil law and its influence on the formation of the mechanism of civil law regulation]. *Pravo i suspil'stvo*, (1). 46–51 (in Ukr.).
6. Valihura, K. YU. (2016). Moral'no-pravovi pryntsypy yak rehulyator tsyvil'nykh vidnosyn [Moral-legal principles as a regulator of civil relations]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Pravo*, 37(1). 106–109 (in Ukr.).
7. Valihura, K. YU. (2016). Znachennya moral'nykh norm u tsyvil'nomu zakonodavstvi Ukrayiny ta zarubizhnykh krayin [Significance of moral norms in civil law of Ukraine and foreign countries]. *Al'manakh mizhnarodnoho prava*, (11). 4–11 (in Ukr.).
8. Helmut, Coing. (1987). Analysis of Moral Values by Case-Law. *Washington University Law Review*, 65 (4). 711–721. Retrieved from: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2102&context=law_lawreview (in En.).
9. Griбанov, V. P. (2001). *Osushchestvleniye i zashchita grazhdanskikh prav* [Implementation and protection of civil rights]. Moskva: Statut (in Russ.).
10. Roscoe, Pound. (1945). Law and Morals – Jurisprudence and Ethics. *North Carolina Law Review*, 23 (4). 185–222. Retrieved from: <http://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1651&context=nclr> (in En.).
11. Bar'yer, F., Did'ye, F., Dyupishd, F., I. Medvedev, Grimal'di, M., & Yarkov V. (2007). *Tsivilisticheskiye pravovyye traditsii pod voprosom (po povodu dokladov Doing Business Vsemirnogo banka)* [Civilizational legal traditions are questionable (regarding Doing Business reports of the World Bank)]. Moskva: Volters Kluver, T. 1 (in Russ.).

Надійшла 26.02.2018

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЦИТУВАННЯ (RECOMMENDED CITATION), АНОТАЦІЇ (ANNOTATIONS)

Білан О. П. Моральні засади суспільства як цивільно-правова категорія. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 1. С. 16–22. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_1_4.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1213727>

Розкрито поняття цивільно-правової категорії «моральні засади суспільства», окреслені основні проблеми правозастосування та проаналізована можливість її використання в якості інструменту для заповнення правових прогалин судом. Обґрунтована позиція, що законодавцем під цивільно-правовою категорією «моральні засади суспільства» розуміються ті норми соціальної моралі, які не закріплені у позитивному праві. Проаналізована можливість заповнення прогалин у законодавстві за допомогою категорії «моральні засади суспільства».

Ключові слова: цивільне право, моральні засади суспільства, обмеження здійснення цивільних прав

Билан А.П. Моральные основы общества как гражданско-правовая категория

Раскрыто понятие гражданско-правовой категории «моральные основы общества», очерчены основные проблемы правоприменения и проанализирована возможность ее использования в качестве инструмента для заполнения правовых пробелов судом. Обоснована позиция, что законодатель понимает под гражданско-правовой категорией «моральные основы общества» те нормы, которые на закреплены в позитивном праве. Проанализирована возможность заполнения пробелов в законодательстве при помощи категории «моральные основы общества».

Ключевые слова: гражданское право, моральные основы общества, ограничение осуществления гражданских прав

Bilan A.P. Moral Foundations of Society as Civil Law Category

The study articulated the concept of the civil law category «moral foundations of society», outlined the main problems of law enforcement and analyzed its applicability as an instrument for filling legal gaps by the court.

In particular, it was justified that under the civil law category «moral foundations of society» (Articles 13, 203, 228 of the Civil Code of Ukraine) the legislator refers to those norms of social morality that are not enshrined in positive law.

The study established a near-complete absence of the judicial practice of the «moral foundations of society» category law enforcement. It is suggested that such a situation may be related to (1) the evaluativity of the moral foundations of society; (2) inadequateness of consequences (confiscation) for the committed offence; (3) the difficulty of proving the intention of the party to commit an offence.

In addition, the issue of judicial law-making is disclosed, in particular, the possibility of filling gaps in legislation with the «moral foundations of society» category. It is concluded that the «moral foundations of society» category can be used as an additional criterion for assessing the legality of actions of subjects of civil-law relations. In addition to that, when there is a need to fill gaps, judicial authorities must resolve contentious relations according to the mechanisms of analogy of right/law, based on the basic principles of civil law (Article 3 of the Civil Code of Ukraine). In particular, such principles of civil law as justice, good faith and reasonableness have a moral implication and can be used as criteria for assessing the legality of behaviour of subjects of civil-law relations.

As a general conclusion, it is suggested, first, that the civil law category «moral foundations of society» should be understood as uncovered by law but generally recognized by society fundamental principles of social morality. Secondly, to recognize that, as of today, the civil law provisions that consolidate moral foundations of society are declarative and require additional scientific research and legislative changes. Thirdly, it is concluded that the «moral foundations of society» category can be used as an additional criterion for assessing the legality of actions of subjects of civil-law relations. In addition to that, when there is a need to fill gaps, judicial authorities should give preference to the general principles of civil law.

Key words: civil law, moral foundations of society, restrictions on the exercise of civil rights